1.4. Зміст конституційних гарантій прав і свобод людини. Правові позиції Конституційного Суду України в цій сфері

1) Конституційні гарантії прав і свобод — зміст

Конституція України закріплює, що:

- Права і свободи людини і громадянина є невідчужуваними та непорушними (ст. 21).
- Конституційні права та свободи не можуть бути скасовані (ст. 22).
- При прийнятті нових законів чи змін до чинних не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22).
- Конституція гарантує механізми захисту прав людини (ст. 55 Конституції України) — зокрема, право на судовий захист та право звернення зі скаргою до КСУ як одного з таких механізмів.

Ці положення складають гарантії конституційних прав і свобод, а не лише їх декларування: вони обмежують державу у можливості звужувати права й забезпечують їх реалізацію та захист.

2) Основні гарантії реалізації прав людини

🔷 **Гарантія прав людини** — це елемент Конституції, що не допускає:

- звуження змісту або обсягу прав і свобод при прийнятті актів влади;
- скасування прав людини у будь-якій формі;
- повну відмову від надання засобів захисту.

🔷 При цьому Конституційний Суд України однозначно вказує, що звуження змісту чи обсягу прав є обмеженням прав людини, і тому без відповідних конституційних підстав таке звуження не допускається *(Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018)*

3) Конституційні гарантії і роль КСУ

📌 За Конституцією України та в практиці КСУ:

- правова система має бути такою, щоб реалізація прав і свобод була реальною, а не ілюзорною;
- державні органи зобов'язані запроваджувати правове регулювання, яке відповідає конституційним нормам, й ефективно забезпечує права людини;
- конституційні гарантії покликані не лише декларувати права, а й створювати умови для їх практичного здійснення;

- зміни до Конституції, які передбачають скасування чи обмеження прав і свобод, заборонені.

Це є частиною принципу прав людини як засади конституційного ладу України.

4) Правові позиції КСУ щодо гарантій конкретних прав

а) Право на доступ до суду та судовий захист

У справі щодо гарантій судового захисту в цивільному процесі (Рішення КСУ від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023), КСУ зазначив, що право на судовий захист є однією з фундаментальних гарантій реалізації інших прав і свобод. Суд визнав, що законодавчі норми, які роблять доступ до суду обмеженим або непропорційно ускладненим, можуть суперечити Конституції, оскільки вони звужують ефективність гарантій захисту прав.

У цьому рішенні КСУ виходив також з того, що можливість отримати справедливий судовий розгляд - не лише формальна, а реальна гарантія прав людини, яка має бути збережена.

б) Гарантії рівності та рівних можливостей

Конституційний Суд України вважає, що рівність прав і свобод означає рівні можливості для їх реалізації як у матеріальному, так і в процесуальному вимірах. Це означає, що держава має забезпечувати такі правові можливості для кожного, щоб права могли бути реалізовані на рівних підставах.

5) Конституційні гарантії проти звуження прав

В одному з рішень (повідомлення КСУ щодо свободи як конституційної цінності) Суд підкреслив, що свобода є основоположною конституційною цінністю, яка полягає у можливості особи здійснювати вибір без надмірного втручання держави. Це також частина гарантій для захисту прав і свобод людини.

6) Взаємозв'язок із міжнародними стандартами

Судова практика КСУ показує, що при захисті конституційних гарантій **враховуються міжнародні стандарти прав людини** (наприклад критерії Європейського суду з прав людини щодо доступу до суду, пропорційності заходів тощо), що сприяє гармонізації національного права з міжнародними зобов'язаннями.

7) Практичне значення гарантій

Конституційні гарантії мають такі наслідки:

- обмежують можливості законодавця звужувати права чи обсяги свобод без конституційних підстав;
- встановлюють практичну реалізацію прав через правове регулювання та судовий захист;
- обов'язують державні органи створювати умови для реального доступу до суду, освіти, праці, соціального захисту, особистої недоторканності тощо.

Формально-юридична декларація прав повинна бути справжньою гарантією їх реалізації, а не лише словами на папері.

Короткий підсумок

1. Конституційні гарантії прав і свобод — це заборона звуження змісту, обсягу і реалізації прав людини.
2. КСУ нагадує, що права мають бути реально забезпечені, включно із доступом до суду та рівністю можливостей.
3. Гарантії складаються з поєднання конституційних норм та практики КСУ, що забезпечують захист прав у правовій державі.